

EL MEDI FÍSIC

La comarca dels Ports es troba situada a l'extrem NW del País Valencià (fig. 1), i correspon a grans trets a una unitat fisiogràfica definida per un paisatge tabular característic, l'altitud de la qual oscil·la entre 800-1200 m.⁽¹⁾ Els seus límits coincideixen, cap a ponent, amb els provincials, incloent-hi el sector de Mirambel i La Cuba; cap al Sud ocupen la capçalera de La Rambla Carbonera fins arribar a la fossa de Catí, i la conca del Riu Montlleó abans d'abocar-se a la fossa d'Atzeneta; cap a llevant, segueix la capçalera de La Rambla de Cervera fins als vessants meridionals de La Serra de Turmell; per últim, cap al Nord, passa de manera insensible a una altra unitat fisiogràfica: el sector plegat, ja en el trànsit cap al Baix Aragó.

Les roques que dominen en aquesta àrea són exclusivament d'edat cretàica. Es tracta de potents bancs de calcàries que alternen amb paquets de margues i argiles. En general es manté una proporció equilibrada entre aquests paquets de roques dures i blanques. Cap a l'Est, però, entre El Coll de Querol i Xert, els materials blaus van deixant pas a sèries de litologies dures. Aquest trànsit queda marcat a l'Est per la divisòria d'aigües entre El Riu de Morella i La Rambla de Cervera, i al Sud pel llit de La Rambla Carbonera.

L'estructura tabular dels estrats, element definitori d'aquest paisatge, té el seu origen en el fet que a l'Orogènia Alpina aquestes potents sèries centrals de calcàries, margues i argiles quasi no es van plegar, mentre que als marges, on la cobertura sedimentària és més prima, sí que ho van fer. Per això, les diferències tectòniques dins aquest paisatge a penes són significatives. L'únic element geològic que condiciona uns canvis clars és la litologia, ja que quan les terres presenten una alternança de paquets durs i blaus es produeix una fisonomia paisatgística diferent a quan allò que dominen són les sèries massives de roques dures.

Quant a les formes del relleu, en aquesta àrea predominen les formes creades per l'erosió, com passa a les capçaleres i parts mitjanes de les conques fluvials. El modelat erosiu de la major part d'aquest sector serà condicionat per la citada alternança de roques dures i blanques. La resistència del rocam als mecanismes d'erosió fluvial ha estat desigual en aquestes sèries alternants. D'una banda, les litologies blanques (arenas, argiles i margues) han permès la gènesi d'amples valls, com La Rambla de la Canada, El Riu Calders o El Riu Cantavella; d'una altra, les roques dures han suposat un seriós obstacle a l'erosió i han protegit d'aquesta manera els paquets blaus situats a sota. Així és com s'han generat les moles: els llocs on s'han encaixat els rius han estat desmantellats, mentre que els llocs on els paquets durs han resistit l'erosió han quedat com un ressalt topogràfic de sostre pla. Els vessants, doncs, presenten un perfil mixte, amb un cingle o escarp de roca dura a la part superior, i un vessant còncau de materials blaus a la inferior. Aquesta alternança litològica, però, no es presenta de la mateixa forma per tota la zona, cosa per la qual no pot estendre's a tota ella aquesta fisonomia del paisatge. Així, als

llocs on la litologia és massivament calcària es dona un modelat caracteritzat per unes valls en forma de V i uns vessants arrodonits.

Les terres situades a ponent de la zona tabular foren afectades al final de l'Orogènia Alpina per un gran bombament que donà lloc al massís de Gúdar. El conjunt de la cobertura sedimentària va quedar en una posició més elevada que les terres dels voltants. El resultat d'aquesta història geològica són unes muntanyes massives, de litologia calcària dominant, amb cims plans, restes de la penillanura fonamental, i elevades entre els 1800-2000 m. d'altitud pel bombament pliocè. Els processos erosius del Quaternari van afectar més les zones perifèriques del massís, cosa que va conformar dues variants paisatgístiques en el mateix sector: una àrea central massissa i una banda perifèrica amb profundes mosses fluvials.

A llevant apareix una altra unitat fisiogràfica: una franja prelitoral i litoral recolzada en els contraforts de les terres altes, i compartimentada en serres i corredors paral·lels a la costa. Els seus límits són prou nítids, i a ponent es situen en pobles com Atzeneta, Vilar de Canes, Catí i Rossell. El seu origen és de caràcter tectònic, i està en la fracturació pliocena que va conformar una estructura en blocs alternants: les serres o blocs elevats, i els plans i corredors o blocs afonats. Les serres estan constituïdes en quasi tots els casos per grossos paquets de calcàries del cretàcic, i la seua altura no passa dels 800 m. Un darrer element característic d'aquest paisatge són les rambles, llits fluvials molt amples formats pel desguàs ràpid dels temporals de la tardor.

Cap al Nord canvia radicalment la condició estructural de la litologia calcària, caracteritzada a les zones vistes fins ara per la tabularitat o pel poc plegament dels estrats. Ací els estrats es van plegant en plec cada vegada més estrets, i adopten freqüentment posicions verticals. Aquesta dualitat de característiques, litologia calcària i tectònica de plegament, és el factor que permet diferenciar aquest sector. Ultra això, aquests dos elements bàsics no són suficients per a configurar un paisatge característic. L'àrea constitueix una franja de terreny en disposició Est-Oest, lleugerament més ampla als seus extrems que al centre. El seu límit meridional és el més nítid, mentre que al Nord la barreja entre les calcàries mesozòiques i els materials terciaris que caracteritzen el trànsit cap al Baix Aragó, fa més difícil el disseny d'un límit precís. El rocam d'aquesta franja transversal és d'edat juràsica i cretàcica. Els estrats pertanyents al primer període són massivament calcaris, mentre que als cretàcics hi ha una major varietat litològica, cosa que, unida a la seua disposició quasi vertical, produirà fenòmens d'erosió selectiva.

Aquesta franja calcària plegada que constitueix el paisatge característic de les serres transversals, desapareix al Nord per a donar pas als materials terciaris de la vall de l'Ebre. El canvi litològic de les calcàries mesozòiques a les argiles i conglomerats terciaris és molt net, i conforma ja una altra unitat fisiogràfica característica del Baix Aragó.

Un darrer aspecte d'interés és la xarxa fluvial d'aquesta regió. Hi ha un eix muntanyós de direcció ibèrica —la línia divisòria Gúdar-Penyagolosa— que separa clarament el drenatge que vessa a la vall de l'Ebre, en direcció SW-NE, del que vessa directament a la mar en direcció NW-SE. Aquest darrer es dirigeix amb El Riu Alfambra cap al Túria, i amb El Riu Villahermosa cap al Millars. Al Nord hi ha una altra divisòria d'aigües menys nítida, que separa els rius mediterranis de les afluent de l'Ebre, i que segueix una línia aproximada per Mosqueruela, Ares del Maestre, El Coll de Torre Miró i La Tinença de Benifassà. Al NW d'aquesta línia s'estén la gran conca del Riu Guadalupe, amb una capçalera molt ramificada que arreplega les aigües des de La Sierra de Sant Just a Gúdar. El seu afluent principal és El Riu Bergantes, amb una

organització molt semblant a la del seu col·lector. Les aigües de la seua conca alta es concentren en El Forcall, on s'uneixen tres cursos fluvials: El Riu de Morella, El Riu Calders i El Riu Cantavella. Per últim, a la meitat sudoriental discorren els curts rius mediterranis, amb direcció predominant NW-SE. La conca més important és la de La Rambla de la Viuda. Els altres rius que vessen directament a la mar són de molt escassa consideració, i presenten un mateix disseny de la xarxa: una petita i abrupta capçalera que mossega el contrafort muntanyós en àrees immediates a les fosses, i un llit ample i curt.

(1) PÉREZ, SIMÓN I VIVÓ, 1983.